

VERBINDEND VERDUURZAMEN

Verkenning van samenhang tussen maatschappelijke ontwikkelingen en verduurzaming

Onderzoek voor de Raad voor de leefomgeving en infrastructuur



Achtergrond bij het onderzoek

In juni 2019 hebben wij voor de Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (Rli) twee focusgroepen georganiseerd en gehouden ten behoeve van het traject Verbindend Verduurzamen. Met plezier bieden we de Rli hierbij het rapport van onze bevindingen aan.

In het rapport herhalen we allereerst de context van de onderzoeksvraag. Daarna geven we de bevindingen, waarbij we de structuur van de gespreksleidraad volgen. Dat leidt tot de volgende hoofdstukindeling:

1. De context van jullie vraag
2. Conclusies
3. Eerste beelden en associaties
4. Wat leeft er?
5. Op zoek naar samenhang
6. Toekomstperspectief

In de hoofdstukken gaan we steeds in op de belangrijkste uitkomsten uit beide focusgroepen. Daarbij benoemen we inhoudelijke thema's, maar ook onderliggende waarden die uit de gesprekken naar voren komen. Waar relevant benoemen we de verschillen tussen de beide groepen, waarbij we kijken naar mogelijke duiding op basis van het I&O Waardenmodel.

In de bijlagen vinden jullie een onderzoeksverantwoording en een extraatje: de (kwantitatieve) uitkomsten van de oriënterende vraag uit de screening.

I&O Research

Mireille Koomen, Peter Kanne & Amar Mathurin

DE CONTEXT VAN DE VRAAG

1

MAATSCHAPPELIJK SENTIMENT

Verdeeldheid over maatschappelijke issues

Verduurzaming is meer dan ooit een maatschappelijk urgent onderwerp: het onderwerp staat hoog op de politieke agenda. Het heeft 'momentum'. Het Klimaatakkoord van Parijs (eind 2015) en het Nederlandse Klimaatakkoord (juni 2019) leiden tot uitdagende opgaven op diverse terreinen: niet langer op gas stoken, elektrisch rijden, vegetarisch eten in plaats van vlees, circulaire economie, etc.

Naast verduurzaming houden ook andere maatschappelijke ontwikkelingen de gemoederen bezig. Vaak hangen deze vraagstukken en hoe mensen er over denken met elkaar samen, zo blijkt uit eerder onderzoek van I&O Research.

Rli: wat is het (handelings)perspectief van de burger?

De Raad voor de leefomgeving en infrastructuur buigt zich over diverse maatschappelijke vraagstukken die samenhangen met de fysieke leefomgeving. Zij vormt het strategisch adviescollege voor de regering en het parlement. In die hoedanigheid staat ook bij de Rli duurzaamheid hoog op de agenda. Maar ook andere maatschappelijke ontwikkelingen zien jullie samenhangen met de fysieke leefomgeving.

De ervaring van de Rli is dat er over verschillende ontwikkelingen veel gesproken wordt, maar dat daarin het perspectief van de burger niet altijd wordt meegenomen. Tijdens een jubileumcongres van alle Europese adviesraden werd, mede vanwege de ophef rondom de 'gele hesjes', de kritische vraag gesteld: "*hebben we voldoende oog voor wat er in de samenleving speelt?*".

Met het traject Verbindend Verduurzamen wil de Rli daar verandering in brengen. Met name de vraag in hoeverre klimaatgerelateerde kwesties samenhangen met andere maatschappelijke problemen, staat hierbij centraal.

DE CENTRALE VRAAG

Om meer gevoel te krijgen bij de sentimenten die in de samenleving spelen en in aanloop naar een door jullie te organiseren slotcongres op 26 maart 2020, wil de Rli de burger aan het woord laten, uitgaande van de volgende centrale vraag:

In hoeverre en hoe hangen de diverse maatschappelijke ontwikkelingen samen met klimaatverandering en duurzaamheid?

Daarbij spelen deelvragen als: Hoe kijken mensen tegen de diverse ontwikkelingen aan? Waar zien zij kansen, waar maken zij zich zorgen over? Welk aandeel heeft de verduurzaming daarin? Hoe beïnvloeden andere maatschappelijke ontwikkelingen en duurzaamheid of de duurzaamheidsuitdagingen elkaar? Wat zijn de vragen en argumenten die aansluiten bij de beleving van burgers?

Kwalitatief beeld

Rli was geïnteresseerd in een kwalitatief beeld dat inzicht verschaft in zorgen, verwachtingen en argumenten van (verschillende groepen) burgers. I&O Research organiseerde twee focusgroepen om dit in kaart te brengen. De twee groepen hebben we ingedeeld op basis van het I&O Research Waardenmodel (zie bijlage, onderzoeksverantwoording). De groepen zijn daarmee relatief homogeen op basis van gedeelde waarden; uit onderzoek weten we dat deze waarden van invloed zijn op de visie van mensen op maatschappelijke ontwikkelingen in het algemeen en duurzaamheid in het bijzonder. Concreet gaat het om de volgende verdeling:

- Eerste groep: open voor *verandering*, aandacht voor wat *verder weg* is (het collectieve, de ander, het buitenland). Deelnemers aan deze groep waren overwegend hoger opgeleid (linksboven in het Waardenmodel).
- Tweede groep: gericht op *behouden* wat er is, aandacht voor dat wat *dichtbij* is (jezelf, je naasten, je buurt, Nederland). Deelnemers aan deze groep waren overwegend middelbaar of lager opgeleid (rechtsonder in het Waardenmodel).

Op 24 juni 2019 hebben we een groep van vijf burgers gesproken (1^{ste} groep), op 1 juli een groep van 6 burgers (2^{de} groep). In overleg met Rli hebben we een gespreksleidraad opgesteld en na het eerste groepsgesprek enigszins aangepast. De gesprekken vonden in de avond plaats in de I&O-interviewruimte in Amsterdam. Vertegenwoordigers van Rli hebben beide keren meegekeken in onze meekijkruimte.

CONCLUSIES

2

CONCLUSIES

Duurzaamheid leeft

In beide groepen wordt aan het begin van de gesprekken duidelijk dat duurzaamheid een thema is dat hen bezighoudt. De manier waarop burgers naar duurzaamheid kijken verschilt wel. Zo kijkt de ene groep vooral naar de gevolgen die hen persoonlijk raken en de andere groep (ook) naar de gevolgen voor 'de hele wereld'.

Veel burgers zien samenhang tussen andere thema's en duurzaamheid

Burgers maken de koppeling tussen duurzaamheid en andere maatschappelijke thema's. Maatschappelijke trends zoals de vluchtelingenproblematiek, mobiliteit, de politiek of veganistisch eten worden genoemd als grote thema's die samenhangen met duurzaamheid. Duurzaamheid wordt dus niet gezien als een losstaand thema.

Er moet actie ondernomen worden

In de groepsgesprekken is bijna iedereen het erover eens dat er wat moet gebeuren om een duurzame toekomst te realiseren. Echter, waar de ene groep burgers verwacht dat oplossingen vanuit technologie of overheid komen, zoekt de andere groep de oplossing (ook) bij zichzelf.

Dit verschil in denken en doen wordt zichtbaar in de handelingen in het dagelijks leven. Waar de ene groep wacht op wat de meerderheid (of de overheid) gaat doen, probeert de andere groep zelf een bijdrage te leveren.

Hoewel het handelingsperspectief en het daadwerkelijke gedrag verschilt, vindt iedereen wel dát er iets moet gebeuren.



EERSTE BEELDEN EN ASSOCIATIES

3

HUISWERKOPDRACHT; DUURZAAMHEID GENOEMD

Duurzaamheid: verder weg versus dichtbij is zichtbaar

Voorafgaand aan de focusgroepen kregen deelnemers de opdracht om thuis gedurende twee dagen bij te houden wat men zoal hoort, ziet en leest in de media. Deelnemers hebben (minimaal) vier thema's benoemd die de aandacht trokken of persoonlijk raakten en hier een afbeelding bij gezocht.

In beide groepen zijn onderwerpen gerelateerd aan duurzaamheid aangeleverd. Wel zien we een verschil in het soort nieuws dat beide groepen aanleveren; Waar de eerste groep problemen met betrekking tot duurzaamheid bekijkt op wereldschaal, betreft de tweede groep het op de directe leefomgeving. Zo noemden deelnemers in de eerste groep de stijging van de zeespiegel, de bio-industrie, het stikstofverbod en de kerosinetaks. Deelnemers in de tweede groep noemden in de huiswerkopdracht vooral het weer en de temperatuursverandering. We zien hier duidelijk de kenmerken 'dichtbij' en 'verder weg' naar voren komen, zoals we dat ook zouden verwachten.

1^{ste} groep: de duurzame kippenfarm van Maurits Groen, zeespiegelstijging en natuurrampen, stikstofverbod

2^{de} groep: de temperatuursverandering, het weerbericht

Ingezonden beeldmateriaal kan wegens rechten helaas niet gepubliceerd worden

HUISWERKOPDRACHT; OVERIG NIEUWS

NRC & CPB versus Telegraaf & sociale media

Niet alle deelnemers hebben de bron vermeld van de nieuwsberichten uit de huiswerkopdracht. Als dat wel gedaan wordt, dan zien we dat een aantal deelnemers in de eerste groep NRC, een vaktijdschrift en wetenschappelijke instituten (CBS, CPB) aanhalen, terwijl een aantal deelnemers in de tweede groep de Telegraaf, Instagram en andere sociale media hebben bekeken.

Ook hier verschil in 'dichtbij' en 'verder weg' zichtbaar

In beide groepen zien we dat president Trump wordt genoemd. Ook het onderwijs en fake news komt in beide groepen aan bod. hoewel vaak dezelfde thema's aan bod komen, is het meest opvallende verschil de schaal (het niveau) waarop deze thema's besproken worden. Zo komen deelnemers aan de eerste groep met de Brexit en MH17, terwijl deelnemers in de tweede groep vaker entertainment en lokaal nieuws aanleveren.

1^{ste} groep: wereldhandel, Brexit, MH17

Beide: Trump, fake news, onderwijs

2^{de} groep: entertainment, sport, vermissing, financien

Ingezonden beeldmateriaal kan wegens rechten helaas niet gepubliceerd worden

SENTIMENT VOORAL KRITISCH

Associatiekaarten vertolken vooral bezorgdheid, irritatie en scepsis

Voordat we inhoudelijk ingingen op de huiswerkopdracht, vroegen we de deelnemers een associatiekaart (*show and tell*) te kiezen, die weergeeft welk gevoel zij overhouden aan de nieuwsberichten. Dat gevoel geeft een eerste impressie van het sentiment dat bij de deelnemers leeft.

Bij de deelnemers aan de eerste groep zien we de volgende sentimenten:

- *Moedeloos*; leest zo min mogelijk nieuws, alleen nog de koppen, vooral na de komst van Trump
- *Benieuwd*, maar ook voorzichtig; Met internet en social media worden we beter geïnformeerd, maar partijen kunnen er ook misbruik van maken.
- *Bezorgdheid*; klimaat en vluchtelingen, het verband daartussen. Mensen die hierheen komen voor een beter leven.
- *Verontwaardiging*; dat ze het zover hebben laten komen met de klimaatverandering. Wij (jongeren) moeten ermee leven, terwijl andere mensen erover besluiten. De politiek doet er moeilijk over.
- *Irritatie*; al die schreeuwende politici op televisie. Krachttermen, vieze spelletjes en elkaar kapot willen maken. Er wordt alleen geschreeuwd en op langere termijn niets bereikt.

Bij de deelnemers aan de tweede groep zien we de volgende sentimenten:

- *Vreugde*; de oranje leeuwinnen
- *Rustgevend*; het bijhouden van het nieuws geeft me ontspanning
- *Scepsis*; het is nooit iets leuks. We lopen allemaal achter elkaar aan, iedereen neemt maar alles aan. Nationale propaganda.
- *Scepsis*; het is maar net hoe je het bekijkt of je iets als opwaarts of neerwaarts ziet. Mensen verdwijnen in hun eigen spiraal en vormen te snel een mening op basis van een paar bronnen.
- *Bezorgd*; men heeft steeds minder contact, gemak dient de mens. Men schreeuwt om sociale ankers in de samenleving. Neo-liberalisme, we volgen Amerika, kerken stromen leeg.
- *Betutteling*; appen op de fiets wordt verboden en gelijk beboet. Er zijn steeds meer regeltjes, elke week komt er weer wat nieuws bij. Soms is het onduidelijk wat je wel of niet mag.



BEZORGDHEID EN SCEPSIS OVERHEERSEN

Eerste groep vooral bezorgd; tweede groep meer sceptisch

Op de voorgaande dia zien we dat het gevoel van veel deelnemers een negatieve kleuring heeft. Men is bezorgd, verontwaardigd, geïrriteerd of sceptisch over hetgeen men leest. Twee deelnemers aan de tweede groep vormen hierop een uitzondering; zij vertonen een wat luchtigere houding ten aanzien van het bijgehouden nieuws. Een deelnemer staat stil bij de goede prestaties van de oranje leeuwinnen en voelt vreugde. Een andere deelnemer ziet het lezen van het nieuws als een rustgevende bezigheid.

We zien nog een ander verschil. Bij deelnemers uit de eerste groep lijkt geen twijfel te bestaan over het feit dat er sprake is van klimaatverandering en dat het nodig is om nu actie te ondernemen. Ook over andere onderwerpen overheerst bezorgdheid of verontwaardiging, zoals over de houding van president Trump en de politici in Nederland. Hier wordt spontaan al een eerste verband gelegd tussen het klimaat en een andere maatschappelijke ontwikkeling: de vluchtelingenstroom.

Er zijn natuurlijk vluchtelingen vanwege het klimaat, maar ook mensen die hierheen komen om een beter leven te krijgen. Het geeft me een gevoel van bezorgdheid.

Trump is elke dag in het nieuws geweest de afgelopen twee jaar. Toen dacht ik, waar moeten we heen, in godsnaam.

Bij de tweede groep is meer scepsis over de verschillende nieuwsberichten; wat klopt er eigenlijk van? Een deelnemer heeft het over nationale propaganda en een complot rondom het klimaat. Een andere deelnemer benadrukt dat mensen hun eigen waarheid maken en vooral berichten geloven die bij hun standpunten passen. Een derde deelnemer sluit aan bij de gedachte dat het klimaatprobleem niet zo erg is als wordt beweerd.

Mensen vormen snel een mening terwijl er eigenlijk meer aan de hand is. Er zijn bepaalde kranten die ik niet lees omdat die al snel een betoog brengen in plaats van objectief nieuws.

Dat iedereen altijd alles aanneemt. Een soort van nationale propaganda. In andere landen wordt het nieuws op een andere manier belicht, dat merkte ik toen ik ergens anders woonde. Het is vooral heel links in Nederland.

WAT LEEFT ER?

4

ACCENTEN AFHANKELIJK VAN PERSONEN

Eerst besproken: gezondheid (1^{ste} groep), geld en werk (2^{de} groep)

Na het ophalen van eerste gevoelens rondom het nieuws wisselden deelnemers in bredere zin uit wat zij inhoudelijk hebben gehoord, gezien en gelezen. De huiswerkopdracht werd hierbij betrokken. Door de achtergrond van de deelnemers werden sommige onderwerpen eerder en uitgebreider besproken dan andere.

Zo nam er aan de eerste groep een dame deel die chronisch ziek is en bepaalde medicijnen niet meer vergoed krijgt. Gezondheid in relatie tot financiën kwam daar langer, met meer emotie, aan bod.

De technologie is beter dan dat er financieel mogelijk is. Er zijn medicijnen die 3 ton per patiënt kosten. Hoeveel andere mensen kun je helpen van dat geld? Wat mag een extra levensjaar kosten?

Ik heb een chronische ziekte en na 13 jaar kom ik erachter dat de medicatie niet werkt. Nu moet ik het werkende medicijn zelf betalen met een minimum inkomen. Ik vind Maarten van der Weijden heel stoer, maar waarom moet er zoveel geld naar kanker gaan?

In de tweede groep werd gezondheid nauwelijks besproken, maar ontstond er discussie over geld in relatie tot werken; een aantal deelnemers zoekt naar manieren om minder afhankelijk te worden van geld en werk. Werk zien zij eerder als tijdverspilling en hopen op een ander (geld) systeem (bijvoorbeeld de komst van crypto valuta) om prettig te kunnen leven. Andere deelnemers vinden dat je nu eenmaal hard moet werken om iets te bereiken en te kunnen ontspannen. Allen zien wel de noodzaak voor een gezonde balans tussen werk en ontspanning.

Langzamerhand is het in de westerse wereld niet meer mogelijk zonder geld te leven. Ik vind hard werken een beetje tijdverspilling. Ik denk dat veel mensen loonslaaf zijn door werk te doen dat meer het kapitalisme voedt dan ontspanning levert.

Laten we eerlijk wezen, je moet hard werken voor je geld en dat krijg je van huis uit mee of niet. Mijn vader werkte als stukadoor en kan nu een huis kopen in Spanje. Ik vind gewoon dat je hard moet werken voor je geld om wat te bereiken.

THEMA'S OVERLAPPEN, WAARDEN VERSCHILLEN (1)

Eerste groep: abstract en verdiepend; tweede groep: eigen leefwereld, wantrouwend

Naast gezondheid, geld en werk passeerden veel onderwerpen de revue. We zien diverse thema's in beide groepen aan bod komen.

Echter, de manier waarop over deze onderwerpen gesproken wordt, verschilt. Zo zien we dat de eerste groep eerder spontaan verbanden legt tussen de thema's. Het gesprek heeft een hoger abstractieniveau en heeft veel verdieping.

In de tweede groep worden dezelfde thema's benoemd, maar anders aangevlogen en blijven deelnemers dichter bij de eigen leefwereld.

Dit beeld past bij de waardenorientatie van de mensen in beide groepen; mensen in de eerste groep zijn (wat) hoger opgeleid en bovendien meer gericht op collectieve, mondiale belangen. Mensen in de tweede groep zijn over het algemeen iets lager opgeleid en sneller geneigd te kijken naar de nabije omgeving. Ook staan zij over het algemeen wat behoudender en wantrouwender in het leven. Hieronder volgt een opsomming van onderwerpen, waarbij de strekking van het gesprek in beide groepen naast elkaar wordt gezet. Klimaat en duurzaamheid behandelen we daarna uitgebreider.

1 ^{ste} groep	2 ^{de} groep
Onderwijs: <ul style="list-style-type: none">• Hoge werkdruk voor leraren en studenten• Ouders eisen veel, maar hebben zelf geen tijd• Beoordelingssystematiek geeft niet altijd het juiste advies• Studieschuld en studiedruk• Politiek: wij volgen Amerikaans model, maar scandinavisch model werkt beter	Onderwijs: <ul style="list-style-type: none">• Veel regels• Slecht beoordelingssysteem• Divergent denken van kinderen wordt niet gestimuleerd• Digitalisering; er wordt teveel gegamed
Geld: <ul style="list-style-type: none">• In relatie tot gezondheid: hoe houd je het betaalbaar? Ethische kwestie; wat mag een levensjaar kosten?• Studieschuld en woningmarkt: jongeren maken een moeilijke start• Flexcontracten versus een hypotheek• Stress en prestatiedruk onder jongeren, we moeten steeds harder werken	Geld: <ul style="list-style-type: none">• Werken is tijdverspilling, we zijn te afhankelijk van geld versus: hard werken om iets te bereiken, te kunnen ontspannen• Toekomst van geld: crypto valuta, een nieuw systeem• Eigen baas willen zijn• Algemene interesse: wat schrijft men erover?

THEMA'S OVERLAPPEN, WAARDEN VERSCHILLEN (2)

1 ^{ste} groep	2 ^{de} groep
<p>Eerlijke verdeling:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Klimaat: rijke versus arme landen • Vluchtelingen problematiek, kansen voor vluchtelingen • Internationale politiek en handel: rijke versus arme landen • Jongeren hebben het moeilijker dan ouderen 	<p>Eerlijke verdeling:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kansarme burgers • Kwetsbare groepen in de samenleving worden buitengesloten • Regels werken belemmerend (jeugdzorg, onderwijs) • Elkaar niets gunnen, niet willen samenwerken
<p>Politiek:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Politici vooral bezig met eigen aanzien, zichzelf promoten • Populisme is toegenomen • Grof taalgebruik • Men zegt 'ik vind' in plaats van 'wij vinden'; men spreekt niet meer namens achterban • Wereldhandel • Spanningen Iran-VS (en de rol van Trump) • Bezorgdheid/moedeloosheid over Trump als politicus 	<p>Politiek:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ontmoeting Trump en Kim Yong Un: positieve mijlpaal voor wereldvrede (hoewel men niet perse fan is van Trump) • Invoeren doodstraf in Sri Lanka • Invoeren van teveel regels, betutteling • Angst voor de versnippering en polarisatie • Schijnvertoning, er gebeurt niets • Komst van 5G; gevaren worden verzwegen
<p>Fake news:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pakkende nieuwskoppen dekken niet altijd de lading • Internet en social media niet altijd betrouwbaar • Gezondheidsapps geven niet altijd de juiste informatie • Rusland en MH17 • Sommige mensen leven in hun eigen informatiebubbel 	<p>Fake news, wordt vooral gerelateerd aan klimaat:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bangmakerij • Complot • Nationale propaganda, linkse politiek • Overdreven
<p>Klimaat:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Duurzame ontwikkelingen, zoals de algenfolie, het ei van Maurits, grotere verpakkingen, duurzame landbouw • Warmer, extremer weer, natuurrampen • Stikstofregeling; koeien niet meer in de wei • Klimaatvluchtelingen • De druk die social media uitoefent (snel oordelen, bv. plastic rietje, vegan society) kan leiden tot verkeerde keuzes en prioriteiten 	<p>Klimaat:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hogere temperaturen • Plastic • Biodiversiteit • Gas: in NL wil politiek ervan af, in DL juist gestimuleerd • Verkeerde keuzes/prioriteiten • Klimaatwet als verdienmodel • Probleem verplaatsen (boskap in Canada door regelgeving hier) • Gevoel van weinig invloed /geen verantwoordelijkheid voelen versus: planeet redden, voorbeeld geven

KLIMAAT: VERKEERDE PRIORITEITEN

Social media versus politiek wantrouwen

In beide groepen komen onderwerpen gerelateerd aan klimaat en duurzaamheid spontaan aan bod. Al in de huiswerk- en associatieopdracht was dit zichtbaar. In beide groepen wordt gesproken over de opwarming van de aarde. Ook wordt in beide groepen benoemd dat er verkeerde prioriteiten worden gesteld. De voorbeelden zijn echter anders van lading; de groep linksboven benoemt vooral de druk van social media en het belang van goede informatievoorziening, terwijl de groep rechtsonder eerder redeneert vanuit een gevoel van wantrouwen naar de overheid.

1^{ste} groep

De stikstofregelingen. De koeien zouden niet meer in de wei mogen. Dat vond ik van de gekke. Als je nu een plaatje op social media zet met een drankje en een rietje word je beschuldigd.

Hoe hard mensen soms losgaan op social media. Bijvoorbeeld de hele vegan society. Hou toch op man, dat is hartstikke ongezond. Vegan is iets van het huidige tijdsbeeld, het klinkt gezond en hip.

Mensen gaan op een ongezonere manier leven door verkeerde informatievoorziening. Het is de rol van de wetenschap om te bepalen wat goed is.

2^{de} groep

Ik zie de klimaatwet meer als een verdienmodel. Ze zijn het probleem aan het verplaatsen. Er wordt biomassa verbrand en bossen gekapt in Canada, zodat wij hier voldoen aan regelgeving. Ineens uit het niets is het een groot probleem. Het is bangmakerij.

Daar ben ik het wel mee eens. De ozonlaag daar hoor je ook niks meer over. Ook over plastic met de rietjes, maar vervolgens leggen ze wel plastic bestek op tafel of geven ze plastic tasjes.

Als wij allemaal van het gas afgaan en heel Duistland gaat aan het gas, schiet het niks op. Ik ga in mijn eentje geen wereld redden.

KLIMAAT: VEEL VERSUS WEINIG INVLOED

Uit voorgaande dia blijkt een belangrijk verschil tussen de beide groepen: de mate waarin men scepsis heeft ten aanzien van het onderwerp. De eerste groep lijkt meer overtuigd van het feit dat het klimaat verandert en dat er maatregelen nodig zijn. Daar speelt wel de vraag wat de juiste maatregelen moeten zijn en hoe we beter geïnformeerd kunnen worden. De groep rechtsonder betwijfelt in hoeverre er wel echt sprake is van een probleem. Een ander belangrijk verschil is de mate waarin deelnemers invloed en verantwoordelijkheid voelen voor het klimaat. Het een kan met het ander samenhangen; indien het probleem niet volledig wordt onderkend, voelt men zich minder geroepen om iets te doen. Er lijkt daarnaast mee te spelen dat het klimaatprobleem complex en veelomvattend is en bovendien pas op de langere termijn merkbaar wordt. De eerste groep erkent dat er een klimaatprobleem is, ziet de complexiteit, maar ziet ook oplossingen die nu al kunnen bijdragen. De tweede groep is verdeeld; er zijn mensen die de noodzaak zien om iets te doen, maar ook die zich niet geroepen voelen om actie te nemen.

1^{ste} groep

Een Nederlander won de uitvindingsprijs voor algenfolie, om brandstofgebruik van boten te verminderen. Dat vind ik echt heel gaaf, hij heeft het voor elkaar gekregen.

Milieudefensie, het ei van Maurits, laten zien dat het anders kan. De kippen worden gevoerd met voedseloverschotten, er is een betere stal. Het is helemaal duurzaam, heel leuk.

Het lijkt me een heel goed plan om aan duurzamere landbouw te doen, maar op korte termijn moeten we iets aan het consumptiegedrag doen. Als we die meeneem pakjes allemaal wegdoen. Ik denk dat je daarmee sneller wat voor het milieu doet dan de koeien op stal te zetten.

2^{de} groep

Het wordt steeds warmer. Dat schijnt niet goed te zijn. Ik geniet van het mooie weer, maar weet niet zeker of mijn kinderen problemen zullen krijgen.

Ik vind het klimaat erg maar ik denk dan, ik maak het niet meer mee. Ik vind het goed dat iemand zich er druk over maakt, maar ik vind het allemaal een beetje overdreven.

Waar we allemaal omheen draaien is dat we ergens moeten beginnen. Je kunt wel zeggen, ik ga het niet meemaken, maar in 200 jaar hebben we de planeet verknald.

Het boeit me helemaal niks. Misschien heel egoïstisch. Het is iets waar ik me niet druk over ga maken. Daar krijg ik stress van en daar heb ik geen zin in.

OP ZOEK NAAR SAMENHANG

5

SAMENHANG WORDT SPONTAAN BENOEMD

Na het delen van maatschappelijk ontwikkelingen die de gemoederen bezighouden, vroegen we de deelnemers voor zichzelf eens op te schrijven in hoeverre zij samenhang zien tussen de verschillende ontwikkelingen. Bij de eerste groep (linksboven) vroegen we dit breed over alle thema's, bij de tweede groep (rechtsonder) vroegen we concreet naar de samenhang met de klimaatverandering en duurzaamheid.

Gedurende het gesprek over alle maatschappelijke ontwikkelingen werden al diverse verbanden tussen het klimaat en andere thema's gemaakt. Dat gebeurde met name bij de eerste groep. Deze groep had er zichtbaar weinig moeite mee om verbanden te leggen, zonder dat we daar specifiek naar vroegen. Zo kwam bij de opdracht met associatiekaarten de spontane koppeling tussen klimaat en de vluchtelingenstroom al aan bod. Ook wordt gesproken over duurzaamheid in de gezondheid: hoe houd je je gezondheid duurzaam, zowel als het gaat om kwaliteit als betaalbaarheid? Mobiliteit wordt genoemd in relatie tot de kerosinetaks; gratis vliegen is funest voor het klimaat. Voedsel wordt benoemd, met name de trend om veganistisch te eten. Daaraan gerelateerd de social media, die druk uitoefenen op burgers, waar snel geoordeeld wordt en burgers misleid kunnen worden. Betaalbaarheid van woningen en onderwijs worden benoemd, waarbij indirect duidelijk wordt dat er groepen zijn die moeilijk rond kunnen komen en daarmee niet altijd aan duurzame activiteiten kunnen meedoen. De politiek komt langs: Trump die zich terugtrekt uit het Klimaatakkoord van Parijs. Eerlijke verdeling wordt gezien als link; rijke landen vervuilen het meeste en kunnen zich het beste beschermen tegen de klimaatproblemen. Dit kan weer leiden tot migrantenstromen.

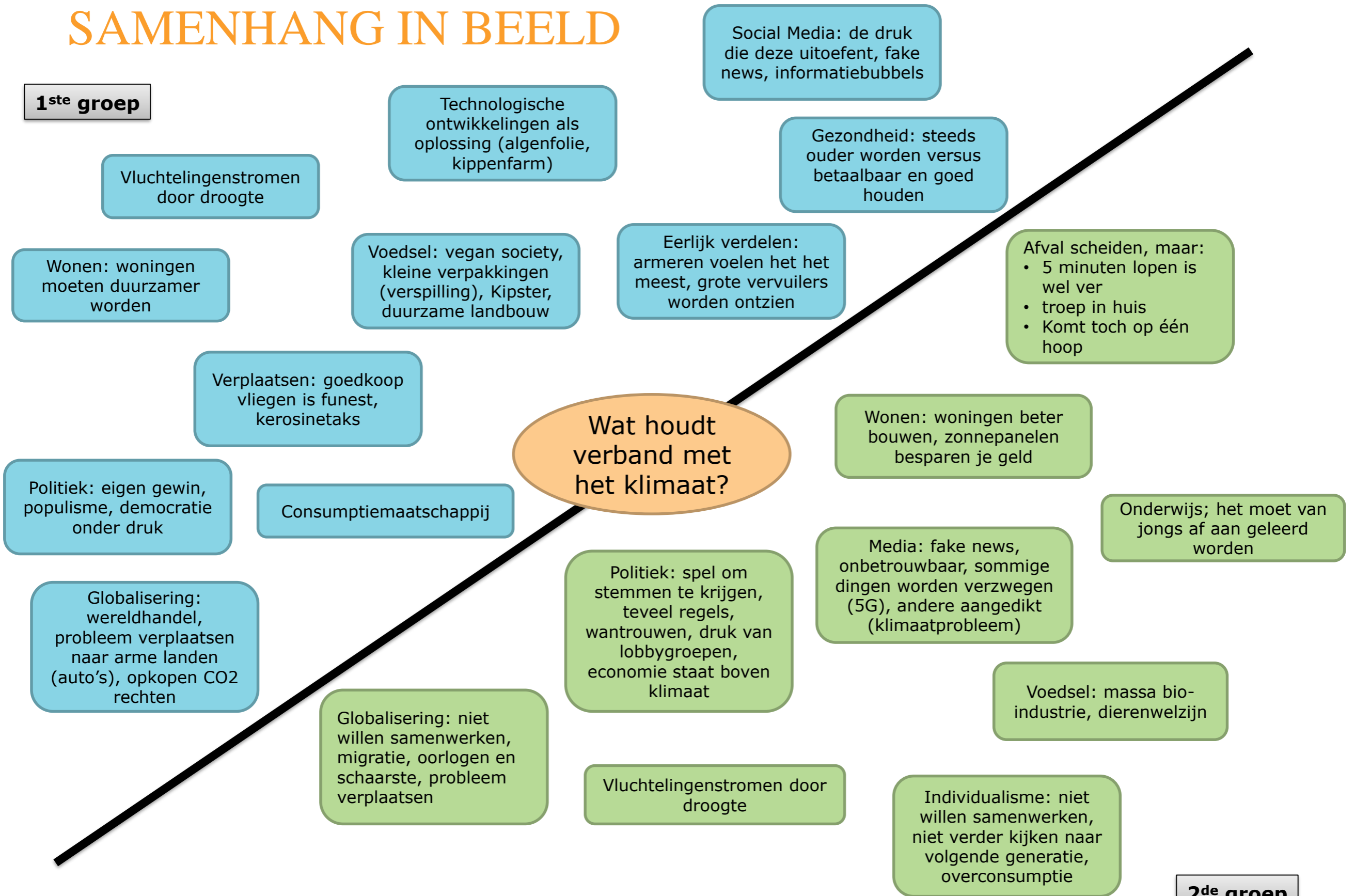
De tweede groep was uit zichzelf minder uitgesproken in het leggen van verbanden tussen het klimaat en andere thema's. Er wordt een link gelegd met het kapitalisme en de consumptiedrift, waarbij enkele deelnemers stellen dat geld verdienen te belangrijk geworden is. Dat gaat ten koste van een leuk, ontspannen leven, maar ook van verantwoord omgaan met het milieu. De politiek wordt diverse keren genoemd in relatie tot het wantrouwen dat sommige deelnemers uiten over de echtheid van het probleem en keuzes die gemaakt worden. Daarbij wordt ook gewezen op internationale politiek en samenwerking;

"In Nederland willen we van het gas af, terwijl het gasgebruik in Duitsland juist wordt gestimuleerd. En in Canada worden bossen gekapt, zodat wij ons in Nederland aan de regels kunnen houden."

Op de volgende dia brengen we in beeld welke verbanden de twee groepen gedurende het gehele gesprek leggen tussen duurzaamheid en andere maatschappelijke thema's.

SAMENHANG IN BEELD

1^{ste} groep



2^{de} groep

VERANDEREN VERSUS BEHOUDEN

Het beeld op de vorige dia laat zien dat diverse verbanden door beide groepen worden gelegd en qua thema overlappen. Zo noemen beide groepen wonen, voeding, politiek, globalisering, media invloed en de vluchtelingenstroom. De invulling van de samenhang verschilt echter op sommige vlakken. Zoals eerder al aan bod kwam, zien we bij de tweede groep vaker een teneur van wantrouwen, zowel tegenover de ernst van het klimaatprobleem als tegenover de politiek en media, die er een eigen agenda op nahouden. Men praat in negatieve zin over de globalisering en het gebrek aan samenwerking, het individualisme dat hieraan bijdraagt en de moeite die het kost om afval te scheiden. De hoop wordt gevestigd op het onderwijs en de volgende generatie, evenals op toekomstige woningen die beter gebouwd zijn. Daarmee wordt een oplossing voor het klimaatprobleem naar de toekomst verplaatst. Er lijkt bij deze groep minder noodzaak en zin te zijn om iets te veranderen.

De eerste groep is ook wantrouwend naar de politiek, die volgens deelnemers eerder op eigen gewin uit is dan op het collectieve belang. Ook zijn ze verbolgen over de manier waarop we het probleem verplaatsen naar arme landen en de wereldhandel die hier in negatieve zin aan bijdraagt. De grote vervuilers worden nog teveel ontzien. Aan de andere kant zien we dat deze groep sneller geneigd is in oplossingen te denken en open te staan voor verandering. Ze praten vaker in termen van vragen of mogelijkheden: wat zou er anders kunnen, hoe zou het beter kunnen?

1^{ste} groep

De auto komt niet meer door de APK, dus we verkopen de auto en die wordt weer aan een derde wereldland verkocht. Ongelofelijk hoe onze afdankers naar arme landen gaan.

Ik zie ook wel duurzaamheid in de gezondheidszorg. Hoe houd je het op een hoger niveau als we nu hebben? We worden steeds ouder, hoe houd je het duurzaam?

De grote vervuilers worden nog steeds ontzien. Shell betaalt amper belasting. Als die zich wat anders zouden opstellen, zou het klimaat helemaal niet zoveel duurder zijn voor de gewone burger.

2^{de} groep

De VVD was helemaal tegen het klimaat en toen waren ze helemaal omgedraaid. Dat doen ze puur om stemmen te winnen, terwijl er niet echt wat gebeurt.

Ik woon aan de gracht en daar moet je 5 minuten lopen voor de glasbak. Dat vind ik wel ver vergeleken met het normale afval.

De wereld is op drift geraakt. Veel mensen, gelukszoekers maar ook milieu vluchtelingen, komen hierheen. De extremen in Europa, het niet willen samenwerken, maakt daar onderdeel van uit. Elkaar niet helpen.

TOEKOMSTPERSPECTIEF

6

EERSTE GROEP: NU BEGINNEN

Na het verkennen van de samenhang tussen klimaat en andere maatschappelijke ontwikkelingen, kwam een laatste onderdeel: het toekomstperspectief. We nodigden de deelnemers uit een denkbeeldige stap te maken naar het jaar 2030. De samenleving heeft zich in positieve zin ontwikkeld met betrekking tot klimaat en duurzaamheid. Hoe ziet de wereld er dan uit? Hoe komen we daar? Wat is ervoor nodig?

Eerste groep: concrete suggesties voor politiek en zichzelf

Bij de eerste groep noemen deelnemers al vroeg in het gesprek bestaande initiatieven als oplossingen voor de toekomst. Deelnemers kijken, naast het benoemen van de problemen, gemakkelijker ook naar mogelijkheden. Hoewel er wantrouwen is naar de politiek, is men overtuigd van het klimaatprobleem en gelooft men dat er nu gehandeld moet worden. Sprekend over toekomstperspectieven worden concrete suggesties gedaan als het – bijvoorbeeld – gaat over mobiliteit: het openbaar vervoer mag betaalbaarder worden gemaakt en er mag een vliegtaks worden ingevoerd. Daarnaast ziet men met de komst van flexwerken mogelijkheden om zich virtueel in plaats van zich fysiek te verplaatsen. Men stelt voor om milieuvervuilende producten, zoals kleine verpakkingen en plastic tasjes, niet meer aan te bieden. En milieuvriendelijke voorzieningen makkelijk toegankelijk te maken. We zien dat mensen ook naar zichzelf kijken; wat kan ik nu al doen om bij te dragen? De hoeveelheid tijd is hierbij een belangrijke factor. Maar op grotere schaal zijn ook veranderingen nodig; landen zouden beter moeten samenwerken om problemen aan te pakken. En we moeten ons aan het Klimaatakkoord van Parijs houden.

De wereld is zo klein, er is ook een kans om samen de wereld aan te pakken. Westerse landen kunnen andere landen helpen om uitstoot te verminderen. Daar hebben wij geld voor maar andere landen niet.

Ik ben bewuster sinds ik gestopt ben met werken. De auto gaat de deur uit. We hebben een moestuin. We vliegen amper of niet, dat kan gewoon niet meer van mezelf. De trein kost meer tijd, maar die heb ik nu.

Mijn broer woont in Berlijn, goedkoopste treinticket is 80 euro en met de auto is het zoveel goedkoper.

Sinds 12 jaar hebben we die ondergrondse afvalbakken en pas sinds 2 jaar voor plastic. Ik woon op drie hoog dus mijn plastic ging gewoon in de grijze zak. Voorzieningen zijn ook belangrijk. Dat is in arme landen natuurlijk niet zo.

Begin bij jezelf, op kleine schaal kan het en het geeft ook voldoening. Maar het moet zeker ook op grote schaal.

In Amsterdam West was er een prijsvraag en wij mochten de drie belangrijkste verbeteringen aanklikken. Dat vind ik een heel leuk initiatief op gemeenteniveau. En ook om iedereen te betrekken.

TWEEDE GROEP: DOORSCHUIVEN

Tweede groep: technologie en bewustwording in de toekomst

Enkele deelnemers uit de tweede groep zien in technologische ontwikkeling een belangrijke stap voor de toekomst. Robots maken het leven makkelijker en er zijn in de techniek oplossingen gevonden voor de huidige klimaatproblemen. Vrije energie wordt hierbij genoemd. Sommige andere deelnemers hopen dat we in 2030 bewuster zijn gaan leven. Gebruik van elektrische producten wordt hierbij genoemd, maar ook ander consumptiegedrag en een omslag in geldsysteem; er zijn dan crypto valuta en de gevestigde macht geeft minder om de economische belangen. Iemand anders hoopt dat mensen bewuster worden op spiritueel vlak en dat dit leidt tot een andere levenshouding ten aanzien van consumeren en geld. Tenslotte is er iemand die denkt dat het klimaatprobleem in 2030 niet zo groot blijkt te zijn als we dachten en dat er dan weer andere problemen zullen zijn. Deze deelnemers zien geen oplossingen in het heden, maar hebben hun hoop gevestigd op de volgende generaties. Bewustwording heeft volgens hen (en soms bij hen) op dit moment nog onvoldoende plaatsgevonden. Zij plaatsen het probleem hiermee verder van zich af, hetgeen lijkt te legitimeren dat men zelf nu niet in actie komt.

Ik denk dat alles dan met robots is, alles online en geen winkels meer. Daardoor krijg je ook geen discussies meer.

Misschien meer elektrische producten die wat goedkoper worden. Er moet een oplossing komen voor mensen die het wat minder breed hebben.

Ik hoop dat mensen meer bewust worden van hun consumptiegedrag. Dat je mee moet gaan met de rest en het nieuwste moet hebben. Ik hoop dat het systeem valt omdat die ons limiteert in veranderingen. De gevestigde macht geeft alleen maar om geld en economie. Er is een crypto currency gevonden waardoor mensen gratis healthcare krijgen.

Misschien is er dan weer een heel ander thema doordat dingen niet helemaal waar blijken te zijn. Dan heb je misschien 5G en allemaal andere problemen.

Poeh, ik denk dat er zoveel werelden parallel lopen en ik denk dat het beste idee op een gegeven moment wel komt bovendrijven.

Ik hoop dat mensen bewuster worden van hun eigen zijn. Dat mensen zich op spiritueel vlak wat meer ontwikkelen. Dat mensen een ander idee krijgen hoe de wereld in elkaar zit en wat we aan het doen zijn.

BIJLAGE 1

Onderzoeksverantwoording

ONDERZOEKSVERANTWOORDING

Werving en selectie

Voor de werving van respondenten hebben we allereerst een screening uitgezet in het I&O Research panel. Omdat de gesprekken in Amsterdam plaatsvonden, benaderden we circa 1000 respondenten woonachtig in Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht. Van deze respondenten weten we hun positie in ons I&O Research Waardenmodel, alsmede kenmerken als leeftijd, geslacht en opleidingsniveau. Het bleek goed mogelijk om voldoende respondenten uit eigen panel te vinden voor de groep van 24 juni (linksboven). Voor de tweede groep bleek dit lastiger en hebben we CG Selecties ingeroepen om deze groep te vullen. Op 24 juni kampten we met de uitdaging van treinstoringen en uitval van het telefoonnetwerk, waardoor een tweetal respondenten helaas niet konden komen. Op 24 juni hebben in totaal vijf respondenten meegedaan, op 1 juli zeven.

Het I&O Research Waardenmodel

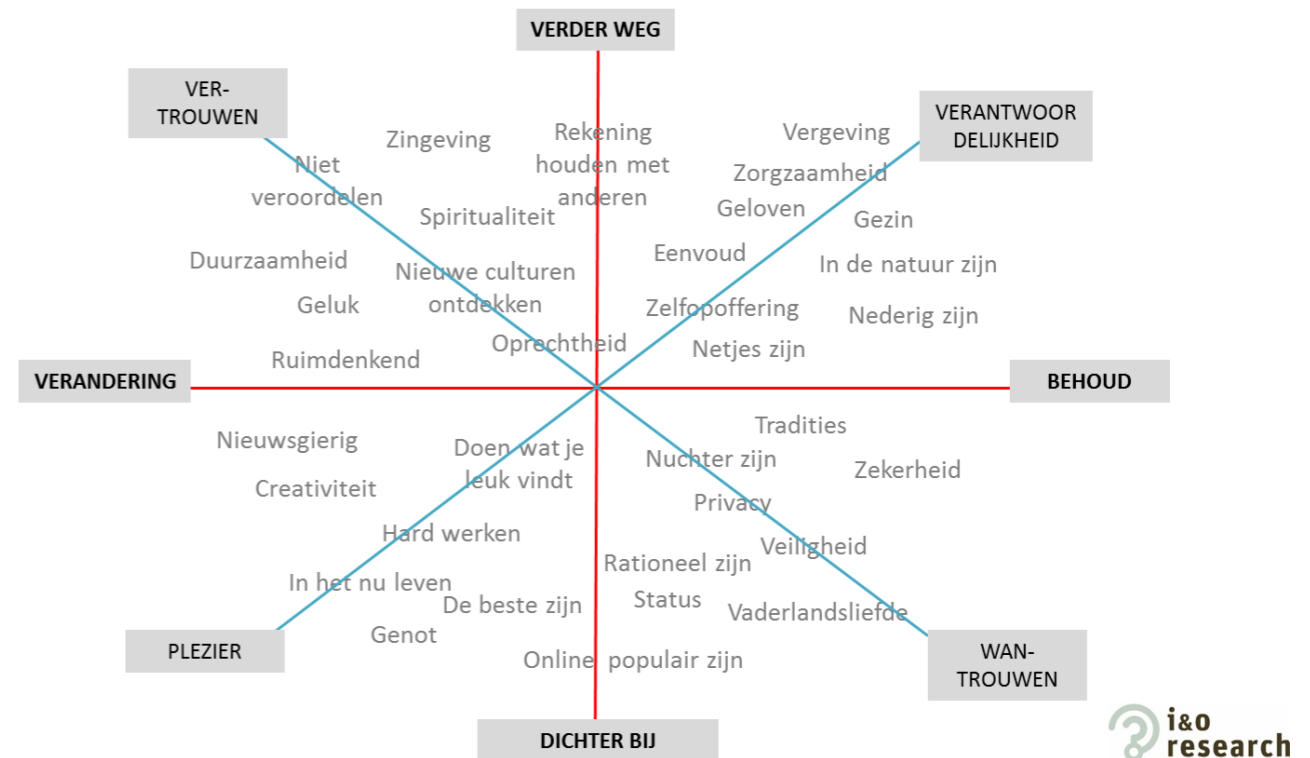
I&O Research ontwikkelde in 2017/ 2018 een waardenmodel. Het model is volledig toegespitst op de Nederlandse samenleving en biedt inzicht in wat burgers anno nu belangrijk vinden. Het model verdeelt de burgers in vier kwadranten aan de hand van twee dimensies (assen): van links naar rechts, open voor *verandering* versus *behouden* wat er is en van beneden naar boven, aandacht voor dat wat *dichtbij* is (jezelf, je naasten, je buurt, Nederland) en voor wat *verder weg* is (het collectieve, de ander, het buitenland).

Daar diagonaal op zien we de assen *vertrouwen* in overheid/instituties-*wantrouwen* in overheid/instituties en *plezier-verantwoordelijkheid*.

Meer informatie over ons waardenmodel vindt je [hier](#).

Voor de focusgroepen voor Rli hebben we een groep deelnemers uit het linksboven- en een groep uit het rechtsonder kwadrant gesproken, omdat deze twee groepen het meest uiteenlopen in opvattingen en waarden.

Waarden op 4 assen



ONDERZOEKSVERANTWOORDING

Huiswerkopdracht

Voorafgaand aan de focusgroepen kregen deelnemers de opdracht om thuis gedurende twee dagen bij te houden wat men zoal hoort, ziet en leest in de media. Deelnemers hebben (minimaal) vier thema's benoemd die de aandacht trokken of persoonlijk raakten en hier een afbeelding bij gezocht. Zij waren vrij in de vorm waarin ze dit wilden aanleveren. We hebben de opdrachten in Word, PowerPoint en rechtstreeks in de mail ontvangen.

De gesprekleidraad

I&O Research heeft, op basis van het gesprokene tijdens de startbijeenkomst, een opzet gemaakt van de gesprekleidraad en toe te passen werkvormen. De Rli heeft hierop akkoord gegeven. Na afloop van de eerste focusgroep hebben we op basis van een evaluatie de leidraad aangepast, Ook hierop volgde een akkoord van de Rli.

Het veldwerk

Het veldwerk (de focusgroepen) vond plaats op de volgende momenten:

- 24 juni, van 19.00-21.00 uur (linksboven; door de treinstoringen begonnen we een half uur later dan gepland)
- 1 juli, van 18.30-21.00 uur (rechtsonder)

Rli heeft bij beide sessies meegekeken in onze meekijkruimte. Na afloop van de focusgroepen vond een evaluatie plaats, zowel op inhoud als op proces. Tijdens de eerste groep bleek het schrijven op de flip-over vertragend te werken. Ook ging het gesprek niet snel genoeg richting het thema duurzaamheid. De werkvorm hebben we daarom tijdens de tweede sessie aangepast, door te werken met post-its en deze te clusteren. De opdracht om te zoeken naar samenhang werd direct gekoppeld aan duurzaamheid. Dit had de gewenste werking. Van beide focusgroepen zijn notulen gemaakt, die geanonimiseerd aan Rli zijn verstrekt.

Analyse en rapportage

Met Rli hebben we de opzet van de rapportage telefonisch afgestemd. Intern hebben we een duidingssessie georganiseerd, waarbij we met behulp van de notulen en brown-paper met elkaar de belangrijkste inzichten per onderdeel van de gespreksleidraad verzamelden. Op basis hiervan hebben we de rapportage geschreven die, volgens afspraak, de structuur van de gespreksleidraad volgt en aangevuld is met een aantal aanbevelingen voor vervolgsessies in het najaar.

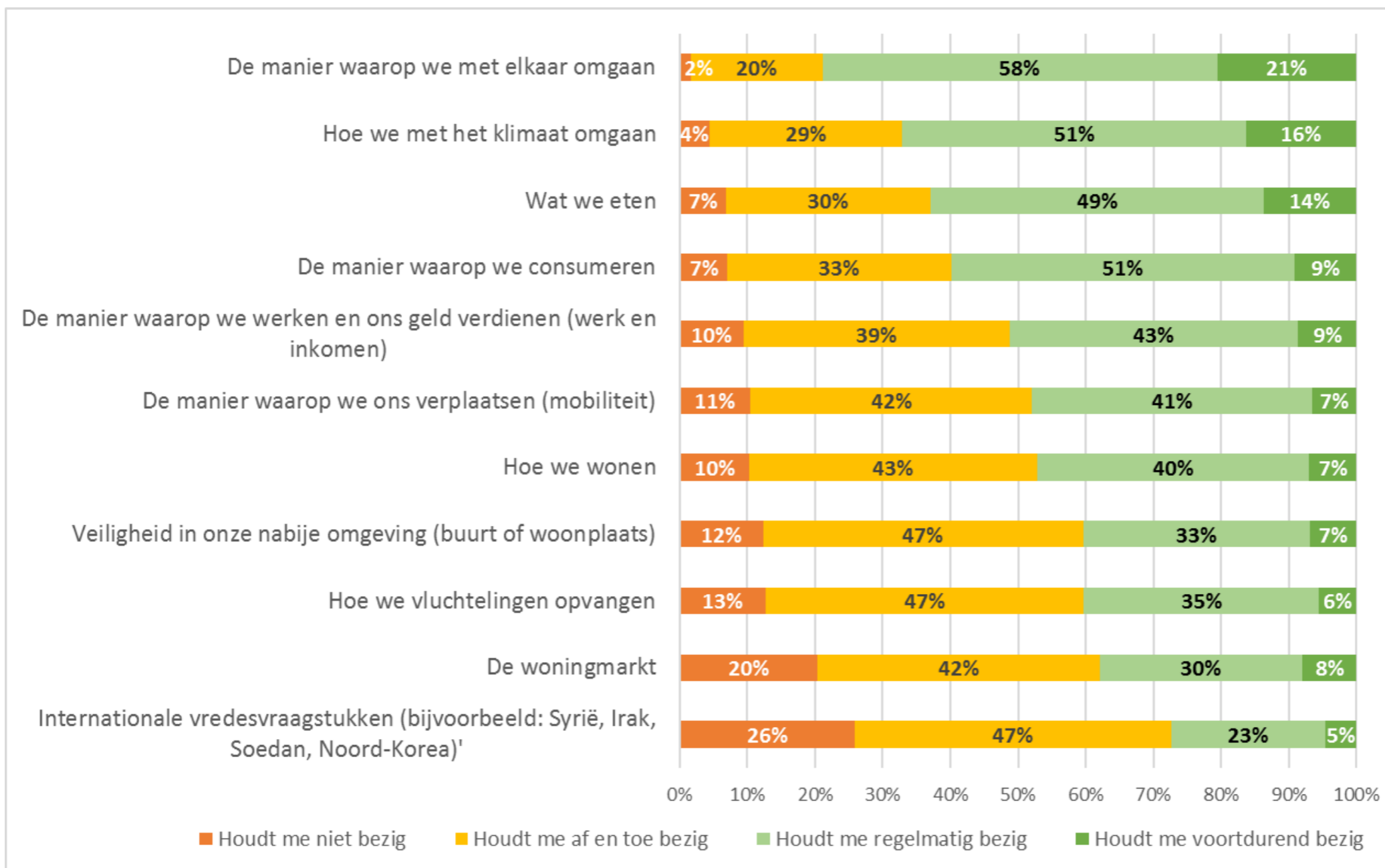
BIJLAGE 2

Resultaten screening

SCREENING

Tijdens de screening hebben we respondenten een eerste oriënterende vraag gesteld. De uitkomsten hiervan vinden jullie in onderstaande grafiek.

"In hoeverre houden onderstaande ontwikkelingen in de samenleving u bezig?"



SCREENING

Klimaat in de top 3

Wat we in de grafiek zien, is dat 'de manier waarop we met elkaar omgaan' de gemoederen het sterkst bezighouden; bijna acht op de tien Nederlanders (79%) houdt dit regelmatig of voortdurend bezig. Op een goede tweede plaats staat 'hoe we omgaan met het klimaat', waarvan twee derde (67%) van de Nederlanders aangeeft zich hier regelmatig of voortdurend mee bezig te houden. Wat we eten sluit de top 3 af (63% houdt zich hier regelmatig of voortdurend mee bezig). Het minst houden we ons bezig met internationale vraagstukken (28%) en de woningmarkt (38%).

Hoger opgeleiden houden zich vaker bezig met de ontwikkelingen dan lager opgeleiden

De meeste verschillen tussen achtergrondkenmerken (leeftijdsgroepen, geslacht, stedelijk versus landelijk, en inkomensgroepen) zijn relatief klein. Naar opleidingsniveau zien we de grootste verschillen. Zo zien we dat lager opgeleiden zich minder vaak met het klimaat, internationale vraagstukken en veiligheid bezig houden dan hoger opgeleiden. Hoger opgeleiden houden zich bovendien vaker bezig met mobiliteit.

Bezig zijn met klimaat hangt samen met bezig zijn met andere ontwikkelingen

Uit nadere analyse blijkt verder dat het bezig zijn met het klimaat voor een deel samenhangt met hoe veel men bezig is met andere thema's – behalve met dat van veiligheid in de omgeving. Mensen die bezig zijn met het klimaat lijken zich dus ook meer bezig te houden met de andere thema's, zelfs als je rekening houdt met leeftijd, geslacht, opleiding, stedelijkheid en inkomen.

VERBINDEND VERDUURZAMEN, DE HOUDING VAN KLIMAATSCEPTICI

Aanvullende verkenning van samenhang tussen maatschappelijke ontwikkelingen en verduurzaming

Onderzoek voor de Raad voor de leefomgeving en infrastructuur



Achtergrond bij het onderzoek

In juni 2019 hebben wij voor de Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (Rli) twee focusgroepen gehouden ten behoeve van het traject Verbindend Verduurzamen. In december 2019 organiseerden we een aanvullende focusgroep onder een specifieke doelgroep: klimaatsceptici. Met plezier bieden we de Rli hierbij het rapport van onze bevindingen aan.

In het rapport herhalen we allereerst de context van de onderzoeksvraag. Daarna geven we de bevindingen, waarbij we de structuur van de gespreksleidraad volgen. Dat leidt tot de volgende hoofdstukindeling:

1. De context en onderzoeksvraag
2. Conclusies
3. Nieuws en waarden
4. Argumenten gekoppeld aan waarden
5. Influencers en dialoog
6. Gedragsbeïnvloeding

In de hoofdstukken gaan we steeds in op de belangrijkste uitkomsten uit de focusgroep. Daarbij benoemen we inhoudelijke thema's, maar ook onderliggende waarden die uit de gesprekken naar voren komen.

I&O Research

Mireille Koomen & Peter Kanne

CONTEXT EN ONDERZOEKSVRAAG

1

CONTEXT EN ONDERZOEKSVRAAG

Klimaat en duurzaamheid: wat is het (handelings)perspectief van de burger?

Klimaat en duurzaamheid zijn veelbesproken thema's in de huidige maatschappelijke en politieke context. Experts, bedrijven en politici spreken veelvuldig over ontwikkelingen en benodigde maatregelen, zo blijkt uit berichten in diverse media. De ervaring van de Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur (Rli) is dat er over de verschillende ontwikkelingen veel gesproken wordt, maar dat daarin het perspectief van de burger niet altijd wordt meegenomen. Met het traject Verbindend Verduurzamen brengt de Rli daar verandering in. De vraag in hoeverre klimaatgerelateerde kwesties samenhangen met andere maatschappelijke problemen, staat hierbij centraal.

In juni 2019 heeft I&O Research in dit kader twee focusgroepen gehouden onder burgers. Deze groepen zijn geselecteerd op basis van specifieke waardenprofielen met behulp van het I&O Research Waardenmodel. De uitkomsten zijn vorig jaar gerapporteerd en geven een verrijkend inzicht in de verschillende ideeën, gedachten en verwachtingen van deze groepen burgers.

Hoe denken en handelen klimaatsceptici?

In het najaar van 2019 ontstond de behoefte aan een gesprek met een specifieke groep: de klimaat-sceptische burgers. Rli wil graag verkennen welke argumenten klimaatsceptici gebruiken en welke onderliggende waarden daarbij horen. Ook is Rli benieuwd naar hoe klimaatsceptici aan hun informatie komen, welke gedragsintentie ze hebben en welke rol de overheid voor hen speelt. De volgende centrale onderzoeksvraag hebben we hierbij geformuleerd:

Welke waarden, nieuwsbronnen en 'influencers' liggen ten grondslag aan de wijze waarop klimaat-sceptische burgers denken en praten over klimaat en duurzaamheid?

Op 9 december 2019 spraken we met een groep van zeven klimaat-sceptische burgers. In de bijlage staat beschreven hoe we deze burgers hebben geselecteerd. In overleg met Rli hebben we voorafgaand aan het gesprek een gespreksleidraad opgesteld. Het gesprek vond plaats in de I&O-interviewruimte in Amsterdam. Vertegenwoordigers van Rli hebben meegekeken in onze meekijkruimte. Dit rapport beschrijft de belangrijkste inzichten en conclusies van deze focusgroep.

CONCLUSIES

2

CONCLUSIES

Kennis en nuance van groot belang

Gedurende het hele gesprek komt het belang dat respondenten hechten aan feiten, cijfers en het belichten van meerdere perspectieven terug. Veel respondenten vinden op dit moment de nieuwsberichten over het klimaat te eenzijdig belicht, politiek gekleurd en onvoldoende onderbouwd. Het gevoel heerst dat het nieuws 'door de strot wordt geduwd' en men 'voor de gek gehouden' wordt. Sommigen zien de visie op het klimaat als een religie, waarbij mensen elkaar napraten en een rationele benadering ontbreekt. Mensen in de media die wat gematigder en genuanceerder spreken en die hun mening met cijfers onderbouwen, vindt men het meest geloofwaardig. Deze krijgen echter onvoldoende ruimte. Door de eenzijdige berichtgeving vinden zij het moeilijk om voor hun mening uit te komen; klimaatscepsis mag volgens heersende opvattingen niet geuit worden.

Ook klimaatsceptici zijn begaan met de planeet

Klimaatsceptici zijn niet alleen kritische, maar ook betrokken burgers. Bij de huiswerkopdracht en gedurende het gesprek wordt duidelijk dat de klimaatsceptici begaan zijn met de planeet en de maatschappelijke ontwikkelingen die spelen. Zij zien dat het klimaat verandert, maar vinden dit iets van alle tijden en betwijfelen de hoeveelheid invloed van de mens. Veel meer zien deze mensen iets in het behoud van een mooie natuur een prettige leefomgeving; dit lijkt voor hen beter grijpbaar en beïnvloedbaar. Hun gedragsaanpassingen zijn dan ook vooral daarop gericht.

Overheid en politici zijn onbetrouwbaar en maken verkeerde keuzes

Het wantrouwen jegens overheid en politici is groot onder deze klimaatsceptici. Er wordt gesproken van de 'linkse grachtengordel' die de meeste invloed heeft op wat er in de media wordt verkondigd. Zij vertellen niet de hele waarheid of verdraaien deze. Politici en andere overheidsfunctionarissen die hun visie genuanceerd en onderbouwd brengen zijn het geloofwaardigst. Ook vinden de deelnemende klimaatsceptici dat de overheid verkeerde keuzes maakt in relatie tot het klimaat. Men ziet best iets in het sluiten van kolencentrales, het goedkoper maken van het openbaar vervoer en het aanpakken van de bomenkap om zo het proces van de klimaatverandering te vertragen. Windmolens en velden met zonnepanelen daarentegen ziet men als veel minder effectief. Maar de *bottom line* blijft voor deze mensen: de mens heeft op de langere termijn weinig invloed op het klimaat.



NIEUWS EN WAARDEN

3

HUISWERKOPDRACHT; DUURZAAMHEID GENOEMD

Klimaatverandering is van alle tijden

Voorafgaand aan de focusgroepen kregen deelnemers de opdracht om thuis gedurende twee dagen bij te houden wat men zoal hoort, ziet en leest in de media. Deelnemers hebben (minimaal) vier thema's benoemd die de aandacht trokken of persoonlijk raakten en hier een afbeelding bij gezocht. Door de meeste respondenten zijn onderwerpen gerelateerd aan klimaat en duurzaamheid aangeleverd. Twee respondenten verwijzen naar de omstandigheden van jaren geleden, waarbij men stelt dat de situatie nu niet heel anders is. Men vraagt zich af of klimaatverandering wel iets is van nu. Een geoloog in het gezelschap geeft aan dat klimaatverandering iets is van alle tijden, maar dat de mens deze momenteel wel versnelt door overmatig gebruik van grondstoffen en uitstoot van CO₂. Een andere respondent verwijst naar de prachtige koralen: "*we maken er wel een zootje van met al het plastic in de zee*". Daarnaast noemt hij de klimaattop in relatie tot financiën. Hij zegt daarbij: "*Nederland is zich weer als braafste jongetje van de klas aan het gedragen terwijl zij weten dat zij het niet verkopen kunnen aan haar burgers*".

Groenland 35 jaar geleden en nu; precies hetzelfde beeld. IJs smelt niet sneller.

IJsland: de klimaatverandering was er jaren geleden ook al.

Klimaatverandering komt niet door de mensheid, maar het wordt wel versneld door de warmte die wij produceren.

*Er worden veel initiatieven genomen om de oceaan te redden.
Klimaattop in Spanje: wie gaat dat betalen?*

Ingezonden beeldmateriaal kan wegens rechten helaas niet gepubliceerd worden

HUISWERKOPDRACHT: OVERIG NIEUWS

Politici, zwarte Piet en nieuws dichtbij huis

Naast klimaatgerelateerde onderwerpen werden door verschillende respondenten politici aangehaald. Een aantal noemt Trump in relatie tot de (vaak ongewenste) inmenging in de wereldhandel en de impeachmentprocedure. Trump en Johnson worden bestempeld als vreemde vogels, waarbij een respondent zich afvraagt: *"hoe zijn deze mannen in vredesnaam aan de macht gekomen?"*. Een ander vergelijkt politici met paddenstoelen: *"De meesten zijn ongenietbaar, sommigen dodelijk giftig, een enkeling is om op te eten, ze zwammen maar door en ze woekeren ook ondergronds"*. Twee respondenten halen de zwarte Pieten discussie aan, waarbij een respondent benadrukt hier genuanceerd naar te willen kijken; *"iedereen moet in Nederland een beetje blij zijn"*. Kritiek op het migratiebeleid wordt aangehaald en de angst al snel voor extreem rechts te worden gezien. Enkele respondenten verwijzen naar lokale gebeurtenissen, waaronder rellen in Duindorp, de processierups, een psychiatrische kliniek in de buurt van een nieuwbouwwijk en lokaal dierennieuws.

Trump (handel, impeachment, inmenging Hong Kong) en Johnson (Brexit)

Zwarte Piet-discussie

Scepsis over politici

Nieuws dichtbij huis

Ingezonden beeldmateriaal kan wegens rechten helaas niet gepubliceerd worden

WAARDENKAARTEN

Waardenkaarten vertolken vooral kennis, plezier, eenvoud en vrijheid

Na de huiswerkopdracht vroegen we de deelnemers om uit een kaartenset van 27 waardenkaarten (Scarfforce) er drie te kiezen, die voor respondenten het beste weergeven hoe zij in het leven staan. En vervolgens om deze drie kaarten in volgorde van belangrijkheid naar te leggen.

Daarnaast vroegen we hen er één te kiezen die het minst betrekking heeft op hoe zij in het leven staan, of waar men een afkeer bij voelt. Onderstaand overzicht geeft per respondent de gemaakte keuzes weer. De waarden in de eerste rij (nr. 1) vertolken de belangrijkste waarden voor de respondenten.



	Man, 33 jr, HBO, FvD	Vrouw, 39 jr, VMBO, PVV	Man, 41 jr, MBO, PVV	Man, 44 jr, HBO, wn	Man, 60 jr, HAVO, CDA	Man, 72 jr, WO, VVD	Man, 73 jr, HAVO, wn
1	Zorgzaamheid	Vrijheid	Vrijheid	Plezier	Schoonheid	Kennis	Eenvoud
2	Kennis	Schoonheid	Schoonheid	Creativiteit	Rechtvaardig- heid	Ontdekken	Ontdekken
3	Zorgeloosheid	Eenvoud	Eenvoud	Vrijheid	Kennis	Rechtvaardigheid	Creativiteit
<i>Negatieve lading:</i>	<i>Idealisme</i>	<i>Prestige</i>	<i>Prestige</i>	<i>Prestige</i>	<i>Prestige</i>	<i>Schoonheid</i>	<i>Prestige</i>

Veel dezelfde waarden

Het eerste dat opvalt, is dat respondenten vaak dezelfde waarden kiezen, zowel in hun top drie van belangrijkste als bij die met een negatieve lading. In de top drie zijn tien unieke waarden te vinden van de 27 beschikbare waarden. Vaakst genoemd worden kennis, schoonheid, vrijheid en eenvoud. Bij de waarde met negatieve lading zijn drie unieke waarden te vinden en springt er heel duidelijk één uit: prestige.

KENNIS, SCHOONHEID, VRIJHEID EN EENVOUD

Kennis: feiten en cijfers, leren en ontdekken

Verschillende respondenten kiezen 'kennis' in de top drie van voor hen belangrijkste waarden. Een respondent licht toe dat hij met deze waarde is opgevoed. Drie respondenten koppelen kennis aan *leren* en *ontdekken*. Kijken we naar de gegeven interpretaties in relatie tot het gehele gesprek, dan zien we dat een aantal respondenten vooral behoefte heeft aan *feiten en cijfers*, om op basis daarvan een mening te kunnen vormen. In relatie tot het klimaat betwijfelen sommigen of het nieuws alle feiten belicht en of het wel echt zo slecht gaat.

Omdat ik daar mee opgevoed ben. Veel leren en proberen het hoogste te bereiken in de wetenschap, ik hou van exploreren en op mijn tiende stond ik op de een na hoogste berg van de wereld.

Ik wil op basis van feiten en cijfers horen of het echt zo slecht gaat met onze aarde of dat het meer een verkooppraatje is.

Vrijheid, schoonheid en plezier zijn verbonden

De associaties die men heeft bij de waarden vrijheid, schoonheid en plezier lijken verband te houden met elkaar. Schoonheid brengt een respondent in relatie tot mooie documentaires over *de natuur* die hij graag kijkt en de stedentrips die hij graag maakt om van de mooie *architectuur* te genieten. Plezier kan hieraan gekoppeld worden; genieten van *mooie dingen*. Iemand anders koppelt plezier spontaan aan vrijheid; dingen op een *fijne manier* kunnen doen. Vrijheid tenslotte gaat over het *zelf kunnen bepalen* hoe men leeft en werkt. Autonomie lijkt voor respondenten belangrijk.

Plezier maakt dat je de dingen op een fijne manier kunt doen, dat is ook vrijheid. Levensvreugde maakt het leven de moeite waard.

Ik hou van mijn vrijheid. Ik heb nog nooit een vaste baan gehad omdat ik het heel erg fijn vind om zelf mijn werktijd te kunnen indelen en ik ook kan bepalen welke klussen ik aanneem en welke niet.

Eenvoud, zorgeloosheid en zorgzaamheid

Tenslotte worden eenvoud, zorgzaamheid en zorgeloosheid nader toegelicht. Eenvoud wordt genoemd in relatie tot rust en dingen niet moeilijker maken dan nodig. Zorgeloosheid is iets dat een respondent nastreeft, waarbij tegelijkertijd zorgzaamheid in het bloed zit.

PRESTIGE KENT NEGATIEVE ASSOCIATIE

Men heeft weinig op met status en de beste willen zijn

Op de vraag met welke waarde de respondenten een negatieve associatie hebben, kiezen vijf van de zeven respondenten het woord 'prestige'. De eerste reactie die sommige respondenten geven is: "ik heb er helemaal niets mee". Het lijkt hiermee een gevoelsmatige afweer, waar men niet gelijk een rationele verklaring bij heeft. Als we doorvragen, dan geven enkele respondenten aan niets met dure dingen of status te hebben, niet beter te willen zijn dan anderen en niet naar prestatie te streven. Een respondent kiest het woord schoonheid, waarmee hij refereert aan iets soortgelijks: deze respondent heeft niets met uiterlijk vertoon in de vorm van mooie kleren en spullen. Prestige lijkt in onze cultuur een negatief gevoel te creëren. Ook in ons I&O waardenmodel zien we dat termen in relatie tot prestige (status, presteren) relatief vaak worden gekozen als de waarde waar de Nederlander een afkeer van heeft.

Ik heb niets met hele dure dingen en het geeft mij geen plezier

Heb ik niets mee en al helemaal niet met beter moeten worden dan de rest

Idealisme: klimaat als religie

Eén respondent kiest voor het woord idealisme. Hij doelt daarmee op zijn indruk dat sommige mensen zich laten meeslepen door hun idealisme en daarmee de ratio, het zelf nadenken, niet of onvoldoende benutten. Hij verwijst hiermee onder andere naar mensen die geloven dat er een klimaatcrisis is. Dit geloof vergelijken sommigen met een religie, waarbij mensen elkaar napraten en niet meer kritisch zijn. Indirect wordt hiermee verwezen naar '*kennis*' en het belichten van de gehele waarheid, hetgeen volgens deze respondenten niet altijd gebeurt als het om het klimaat gaat.

Idealisten hebben een gebrek aan rationaliteit. Veel mensen denken zelf niet na.

ARGUMENTEN GEKOPPELD AAN WAARDEN

4

KLIMAAT IS POLITIEK GEKLEURD

Na het bespreken van de waardenkaarten en hun algemene houding in het leven brachten we de focus naar het klimaat. We vroegen de deelnemers hoe zij het klimaatdebat ervaren en wat hun eigen standpunt hierin is. Zij wisten inmiddels dat zij geselecteerd zijn op basis van hun –min of meer- sceptische houding ten aanzien van het klimaatprobleem.

Het eerste dat opvalt, is dat er veel wordt gerefereerd aan de politiek en de wijze waarop er door politici over het klimaat gesproken wordt. Zo zegt een respondent dat de vele aandacht die er voor het onderwerp is, zo gekozen is door de politiek. Daarbij geven sommige respondenten aan dat hetgeen erover gezegd wordt, onvoldoende is gestaafd met feiten en cijfers en daarom minder geloofwaardig. Iemand anders praat zelfs over leugens en vervorming van cijfers. Ook zegt iemand dat zaken doorgevoerd worden om “het braafste jongetje van de klas” te willen zijn, terwijl de maatregelen niet de juiste zijn. Zo gelooft hij minder in windmolens en meer in het stoppen van de kolencentrales. Dat laatste is volgens hen politiek gezien niet populair. Er wordt gesproken van de linkse elite die bepaalt en ego’s die onrust creëren. Van NGO’s die de politiek aansturen. Tenslotte hekelen sommigen de inzet van kinderen in campagnes en bestempelen dit als emotionele chantage. De jonge klimaativiste Greta Thunberg noemt men hierbij als voorbeeld.

Waar ik op afhaak is dat je zoveel verschillende geluiden hoort en dat alles lijkt door je strot geramd te worden.

Dat bruinkool het meeste vervuilend is vergeten zij, omdat het een politiek gebeuren is. Het probleem wordt verschoven naar het buitenland. Ze durven niet te zeggen dat wij 3 stappen terug moeten in onze welvaart.

Kinderen worden er zelfs voor ingezet zoals de Zweedse dame Greta Thunberg en het kind van mijn vriendin zelfs om aan klimaat campagnes mee te doen. Voor mij is dat emotionele chantage. En al die huilende mensen. Ik krijg plaatsvervangende schaamte.

De linkse elite bepalen hoe onze democratie er uit komt te zien ... Er is tegenwoordig alleen maar onrust en gestook van deze ego’s die zich nu ook gaan bemoeien over het stikstofbeleid.

WEINIG INVLOED EN MINDER PLEZIER

De mens heeft op langere termijn weinig invloed

Onder de deelnemers is ook een geoloog, die met zijn visie op de klimaatverandering een duidelijk statement maakt. Hij geeft aan dat klimaatverandering van alle tijden is; de huidige verandering is jaren geleden al ingezet en is een natuurlijk fenomeen. De mens heeft daar als zodanig geen invloed op, maar versnelt het proces momenteel wel door overmatig gebruik van fossiele brandstoffen. Andere deelnemers zijn het hiermee eens. Wij mensen hebben dus op langere termijn weinig invloed, maar kunnen wel iets doen om het proces te vertragen. Concreet heeft men het over het gebruik van fossiele brandstoffen, de bomenkap en gebruik van plastic. Men benoemt dat in de politiek soms verkeerde keuzes worden gemaakt (zoals windmolens) en dat andere maatregelen (zoals minder bruinkool, een paar stappen terug in onze welvaart) effectiever zouden zijn. In de context van de politieke kleuring worden de mensen die dit zeggen volgens sommige respondenten niet gehoord.

Klimaatverandering is er wel. Als je de onderzoeken bekijkt is er veel verandering. We veroorzaken de klimaatverandering niet, maar we versnellen het wel door onze CO2 uitstoot. We kunnen van alles doen om fossiele brandstoffen te minderen en stoppen.

Als wij ons gezonde verstand zouden gebruiken dan kun je zelf ook bedenken dat de hoeveelheid plastic in onze zeeën schadelijk is. En dat je niet alle bomen moet kappen bijvoorbeeld. Het gaat tenslotte om de leefbaarheid op aarde.

Wij worden niet gehoord en degenen die gelijk hebben die schreeuwen niet hard genoeg.

Klimaatprobleem neemt plezier weg

Een respondent hoort om zich heen over mensen die angststoornissen ontwikkelen doordat zij zich zorgen maken over het klimaat. Hij benoemt daarbij zijn expliciete keuze om hier niet in mee te willen gaan. Hieruit kunnen we een genoemde waarde afleiden: het *plezier* dat hiermee wordt weggenomen.

Wat mij steeds meer opvalt is dat mensen naar een psycholoog moeten omdat zij bang zijn dat het leven op aarde gaat stoppen. Ik heb daar geen last van omdat ik geen zin heb in al die angsten.

KOPPELING MET WAARDEN

Na de discussie en het bespreken van argumenten vragen we respondenten een koppeling te maken met de genoemde waarden aan het begin van het gesprek. Een aantal waarden wordt als volgt geassocieerd:

- **Kennis** → *als wij ons echt verdiepen in de materie dan laten wij ons niet makkelijk leiden door allerlei hysterische gedachtengoeden*
- **Schoonheid** → *van de natuur, al dat plastic dat we in de zeeën gooien. Daar heb ik wat mee. Alles wat je kunt zien, zoals de bossen. Daar kunnen wij wat aan doen!*
- **Vrijheid** → *je zou de vrijheid moeten krijgen om te stoppen met gas pas als je gasfornuis stuk is.*
- **Prestige** → *als Nederland zoals eerder gezegd steeds het beste jongetje van de klas wil zijn dan vind ik dat zeker een prestigeproject om zo met het klimaat bezig te zijn*

Bovenstaande waarden zijn ook terug te vinden in de discussie die ervoor plaatsvond. Respondenten maken dus zowel bewust als onbewust een koppeling met de gekozen waarden. Met name kennis komt terug in het gevoel dat men niet alle cijfers en onderzoeken te zien krijgt en dat de waarheid in de ogen van sommigen verdraaid wordt. Een respondent benoemt dit als "voor de gek gehouden worden". Ook de schoonheid van de natuur (en indirect het plezier dat men eraan beleeft) gaat mensen aan het hart. Naast de hierboven genoemde waarden zagen we dat plezier indirect gekoppeld kan worden aan de klimaatdiscussie; mensen worden er angstig van en daar heeft de betreffende respondent geen zin in.



INFLUENCERS EN DIALOOG

5

KENNIS EN NUANCE MAKEN GELOOFWAARDIG

Het volgende onderdeel van het gesprek is gericht op het ophalen van spontaan genoemde influencers; personen, bekend of minder bekend, en mediakanalen die voor respondenten geloofwaardig en inspirerend zijn.

Respondenten vinden het tamelijk moeilijk om spontaan met namen te komen van personen, tijdschriften of andere kanalen die ze als geloofwaardig beschouwen. De geoloog noemt als eerste *The Economist*, omdat zij hun artikelen altijd goed onderbouwen. Ook het *Financieel Dagblad* en *NRC* worden door hem genoemd. Iemand anders vult aan met *Elsevier*, omdat het goed in elkaar zit met vermelding van cijfers en bronnen.

De volgende (voormalig) politici worden genoemd:

- **Jan Terlouw (D66)** → *hij kent zijn dossiers en is goed in zaken van verschillende posities te bekijken.*
- **Pieter Omtzigt (CDA)** → *Hij houdt ook van cijfers en kan die goed onderbouwen.*
- **Wopke Hoekstra (CDA)** → *Die doet het ook goed wat mij betreft*
- **Thierry Baudet (FvD)** → *Ik vind de leider niet geweldig maar hij gaat wel tegen de stroom in*
→ *Zij zijn wel behoudend over klimaat en zij hebben ook de cijfers. Het is alleen jammer dat zij zoveel problemen onderling hebben in de partij waardoor zij niet de juiste kracht uitstralen.*

Daarnaast noemt een respondent **Paul Haenen** als inspirerend: *"Ik houd van zijn nuchtere en genuanceerde kijk"*.

Het blijkt dat kennis van zaken, feiten en cijfers, voor de respondenten enorm belangrijk zijn bij het bepalen in hoeverre iemand geloofwaardig en inspirerend is. Nuance is daarbij ook relevant, zo blijkt bij eigenschappen van Jan Terlouw en Paul Haenen. Jan Terlouw spreekt in de media duidelijk zijn zorgen uit over het klimaat. Toch spreekt hij aan door de toon en nuance waarmee hij dat doet. Ook het feit dat met name politici van een aantal 'middenpartijen' genoemd worden wijst op een voorkeur voor een genuanceerde visie die meerdere perspectieven belicht. Er is enige voorzichtigheid bij het noemen van Thierry Baudet; men lijkt het lastig te vinden om hem openlijk te steunen, als persoon of zijn partij. Tegelijkertijd is het niet verwonderlijk dat Baudet wordt genoemd, aangezien hij in de media een van de belangrijkste aanjagers van klimaatscepsis is.

DIALOOG MET NAASTEN: RESPECT CENTRAAL

Slechts kort is ingegaan op de vraag met wie men wel eens praat over het klimaat en hoe dit verloopt. Een respondent geeft aan het moeilijk te vinden om te zeggen dat hij het oneens is met de gedachte dat er een klimaatprobleem is waar mensen veel invloed op hebben. Iemand anders geeft aan dat het delen van zijn mening op Facebook op veel kritiek stuitte.

Als het gaat om gesprekken met vrienden en familie, vertelt een respondent dat zijn vader soms lijnrecht tegenover hem staat als het gaat om het klimaat. Iemand anders zegt hetzelfde over een goede vriendin, die geen vlees eet vanwege het klimaat. In beide gevallen blijkt respect voor de standpunten van de ander centraal te staan; de vriendschap of de familieband is uiteindelijk belangrijker dan je gelijk halen of ruzie maken. Wel wordt opnieuw opgemerkt dat sommige mensen letterlijk de media napraten, zonder de feiten te weten. Het woord klimaatontkenner wordt overigens als een raar woord bestempeld; de klimaatsceptici aan tafel ontkennen niet dat het klimaat verandert, maar zetten wel vraagtekens bij de hoeveelheid invloed die wij mensen hierop hebben.

Je mag tegenwoordig niet tegenspreken in de klimaatdiscussie. Het mag niet gezegd worden als je het er niet mee eens bent vind ik.

Mijn vader wil geen vliegrevizen meer maken. Ik ben het hierover met hem niet eens. Zijn auto of een bus rijdt toch ook op diesel? Mijn vader en ik staan op sommige dingen echt tegenover elkaar en ik heb leren kiezen voor de gulden middenweg in onze gesprekken. We luisteren wel naar elkaars argumenten.

Als ik mijn mening deel op Facebook dan word ik verketterd en dat ik zogenaamd mijn hoofd in het zand steek

Mensen die geloven dat klimaat alleen door mensen wordt beïnvloed, dat zijn de echte klimaatontkenners

Ik heb vrienden die heel anders leven en daar ga ik geen ruzie mee maken en ook niet proberen te overtuigen.

GEDRAGSBEÏNVLOEDING

6

GEDRAG GERICHT OP MILIEU, NIET OP KLIMAAT

Laatste onderdeel van het gesprek betrof een verkenning van de mate waarin deelnemers zelf in hun dagelijks leven iets doen ten gunste van het klimaat. Ook wilden we graag weten hoe zij de rol van de overheid hierbij zien.

Eigen gedrag gericht op een prettige leefomgeving en mobiliteit

Eerder in het gesprek maakt iemand verschil tussen klimaat en milieu; respondenten zijn wel bereid om hun gedrag enigszins aan te passen, maar zien dit vooral als bijdrage aan het milieu en een prettige leefomgeving. Plastic en ander afval scheiden wordt door meerdere respondenten genoemd. Een respondent geeft aan te 'ploggen' (tijdens wandelen afval oprapen). Ook aanpassingen in en om het huis worden genoemd. Zo heeft een respondent zonnepanelen en dubbel glas, maar ook zoveel mogelijk elektrisch. Tenslotte zijn twee respondenten aan het opschrijven voor kleinkinderen wat zij bijdragen aan het milieu en wat zij voorzien aan toekomstige risico's. Mobiliteit, zich anders verplaatsen, is een maatregel die wel aan klimaat (de CO2 uitstoot) gekoppeld kan worden: een respondent neemt vaker de trein in plaats van de auto. Een ander gaat vaker op de fiets.

Overheid: maak andere keuzes

Eerdere in het gesprek kwam naar voren dat er wantrouwen heerst jegens politici en overheid in relatie tot berichtgeving over het klimaat. Men vindt dat niet de hele waarheid wordt verteld en dat verkeerde keuzes worden gemaakt. Zo ziet men veel meer in het sluiten van kolencentrales dan het plaatsen van windmolens, misschien omdat dit laatste de 'schoonheid' van de natuur aantast en het eerste die schoonheid juist (letterlijk) bevordert. Als het gaat om de directe leefomgeving en het milieu, dan ziet men wel een aantal maatregelen die de overheid zou kunnen treffen: een eenduidig systeem voor afvalscheiding, betaalbaar (of zelfs gratis) openbaar vervoer en immigratie aan banden leggen. Daarbij oppert iemand dat de burger het overheidsbeleid zou moeten toetsen, waaruit opnieuw het heersende wantrouwen blijkt.

Ik raap ook wel eens iets op en scheid plastic. Ik heb alles elektrisch behalve de kachel. Ik heb ook zonnepanelen op het dak en isolatie en dubbelglas.

Iedere gemeente heeft een eigen systeem om vuilnis te scheiden. Dat vind ik wel gek en een inefficiënt systeem. Dit zou in heel Nederland gelijk moeten zijn.

Ik doe zoveel mogelijk op de fiets. Wij zetten ons nu ook in om de wijk groener te maken en dat is niet alleen voor ons goed maar ook voor het milieu

Maak de openbaar vervoer gratis en doe wat aan de woningnood en zie ook dat we hier in Nederland ook echt te vol zitten! Stop de immigratie en ga ter plekke de mensen in eigen land opvangen.

BIJLAGE 1

Onderzoeksverantwoording

ONDERZOEKSVERANTWOORDING

Werving en selectie

Voor de werving van respondenten hebben we allereerst een screening uitgezet in het I&O Research panel. Omdat het gesprek in Amsterdam plaatsvond, benaderden we circa 500 respondenten woonachtig in Noord-Holland, Zuid-Holland, Flevoland en Utrecht. Aanvullend hebben we Bureau Fris gevraagd om deze groep aan te vullen. Van de respondenten weten we kenmerken als leeftijd, geslacht en opleidingsniveau. Selectie van respondenten vond aanvullend plaats op basis van de volgende vragen:

Kunt u aangeven in welke mate u het eens of oneens bent met de volgende stellingen?

Random aanbieden

1. Ik maak me zorgen over de klimaatverandering en de effecten daarvan voor het milieu (*indien (helemaal) mee oneens*)

2. De mens is niet verantwoordelijk voor de opwarming van de aarde (*indien (helemaal) mee eens*)

a) Helemaal mee eens

f) Weet ik niet

b) Mee eens

g) Niet van toepassing

c) Niet mee eens en niet mee oneens

d) Mee oneens

e) Helemaal mee oneens

De volgende zeven klimaatsceptische respondenten namen deel aan de focusgroep:

	SEKSE	LEEFTIJD	OPLEIDING	STEMT NU:
1	man	33	HBO	Forum voor Democratie
2	vrouw	39	VMBO	PVV
3	man	41	MBO	PVV
4	man	44	HBO	Weet niet
5	man	60	HAVO of VWO	CDA
6	man	72	WO	VVD
7	man	73	HAVO of VWO	Weet niet

ONDERZOEKSVERANTWOORDING

Huiswerkopdracht

Voorafgaand aan de focusgroepen kregen deelnemers de opdracht om thuis gedurende twee dagen bij te houden wat men zoal hoort, ziet en leest in de media. Deelnemers hebben (minimaal) vier thema's benoemd die de aandacht trokken of persoonlijk raakten en hier een afbeelding bij gezocht. Zij waren vrij in de vorm waarin ze dit wilden aanleveren. We hebben de opdrachten in Word, PowerPoint en rechtstreeks in de mail ontvangen.

De gesprekleidraad

I&O Research heeft, op basis van het gesprokene tijdens de startbijeenkomst, een opzet gemaakt van de gesprekleidraad en toe te passen werkvormen. De Rli heeft hierop akkoord gegeven. We hebben gebruik gemaakt van waardenkaarten van Scarfforce.

Het veldwerk

Het veldwerk vond plaats op 9 december 2019, op ons kantoor in Amsterdam.

Rli heeft meegekeken in onze meekijkruimte. Na afloop van de focusgroep vond een evaluatie plaats. Van beide focusgroepen zijn notulen gemaakt, die geanonimiseerd aan Rli zijn verstrekt.

Analyse en rapportage

Wat betreft de opzet van de rapportage hebben we dezelfde vorm aangehouden als bij de twee eerdere focusgroepen. Intern hebben we een duidingssessie georganiseerd, waarbij we met behulp van de notulen met elkaar de belangrijkste inzichten per onderdeel van de gespreksleidraad verzamelden. Op basis hiervan hebben we de rapportage geschreven die de structuur van de gespreksleidraad volgt en aangevuld is met een aantal overkoepelende conclusies.